

ಪದ್ಯವೊಂದು ಚರ್ಚೆಯ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದಾಗ

ನಂದಾ ಶರ್ಮ

ಬೆಂಗಳೂರು

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಜೊತೆ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುವಾಗ ನಾವು ಏಕಲವ್ಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ 'ಖುಷಿ ಖುಷಿ' ಎಂಬ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಆಗಾಗ ಬಳಸುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ. ಪದಗಳ ಕಾರ್ಡು, ಚಿತ್ರ-ಪದ ಕಾರ್ಡು, ಪದ್ಯದ ಭತ್ತಿಪತ್ರಗಳು ಮುಂತಾದ ಬೋಧನಾ-ಕಲಕಾ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು (Teaching-Learning Materials-TLMs) ಕೂಡಾ ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಮಾತಿನ ಹಿಂಜರಿಕೆಯಿಂದ ಹೊರಬರಲು, ಪದ-ವಾಕ್ಯಗಳ ಗುರುತಿಸುವಿಕೆಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ಓದಿದ ಪಠ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗಲು 1, 2 ಮತ್ತು 3ನೆಯ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾವು ಪದ್ಯದ ಭತ್ತಿಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತೇವೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಪದ್ಯದ ಭತ್ತಿಪತ್ರಗಳ ಆಧಾರದಲ್ಲ ವಿವಿಧ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಬಣ್ಣಹಚ್ಚುವುದು, ಪದಗಳ ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ, ಗುರುತು ಹಿಡಿದ ಪದದ ಸುತ್ತ ವೃತ್ತ ಬರೆಯುವುದು, ನೋಟ್ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು ಮತ್ತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪದ್ಯ ರಚಿಸುವುದು- ಇವೆಲ್ಲ ಆ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ.

ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಪದ್ಯ ಪೋಸ್ಟರ್‌ಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನನ್ನ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇದನ್ನು ನಾನು ಹೋಶಂಗಾಬಾದ್ ಗ್ರಾಮದ ಬೇಡ್ಲಾದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದೆ. ಈ ಅನುಭವ ಸಾಂವಿಧಾನಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳಾದ ಅಂಗ ಸಮಾನತೆ ಅಥವಾ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯ ಚರ್ಚೆಗೆ ಅನುವು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ತರಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಯದ ಭತ್ತಿಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬಳಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ನನ್ನ ಗಮನ ಸೆಳೆಯಿತು.

ಕಲಾಮೀನಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಗ್ಯಾ ಶರ್ಮ ಇಬ್ಬರೂ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲ ಹಮಾರ ಘರ್ ಹಮಾರ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಯೋಜನೆಯ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಕಿಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕೋವಿಡ್-19 ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕದ ಕಾರಣ-ದಿಂದಾಗಿ ಅವರು ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಪಾಠ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬೇಡ್ಲ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಒಂದು ದಿನ ನಾನು ಹೋದಾಗ, ಎಂದಿನಂತೆ ಶಿಕ್ಷಕಿಯರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಎರಡು ಗುಂಪಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದರು. ಕಲಾಮೀನಾ ಅವರು 1 ಮತ್ತು 2ನೇ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಗಣಿತ ಪಾಠ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಪ್ರಗ್ಯಾ ಶರ್ಮ ಅವರು 3 ರಿಂದ 5ನೇ ತರಗತಿಯವರೆಗಿನ 5 ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಭಾಷಾ ಪಾಠವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವವರಿದ್ದರು. ನಾನು ಈ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತೆ.

'ಲಾಲಾಜಿ ಲಡ್ಡು ದೇ' (ಲಾಲಾಜಿ ಲಡ್ಡು ಕೊಡು) ಎಂಬ ಕವಿತೆಯ ಕುರಿತ ಪೋಸ್ಟರ್‌ಅನ್ನು ಶಿಕ್ಷಕಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಫಲಕವು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದನ್ನು ಖಾತ್ರಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲ ಶಿಕ್ಷಕಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. 3ನೇ

ತರಗತಿಯ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಓದುವುದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರಲಲ್ಲ-ವಾದುದರಿಂದ ಶಿಕ್ಷಕಿ ಅವರ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿದ್ದರು. ಶಿಕ್ಷಕಿಯೇ ಕವಿತೆಯ ಶೀರ್ಷಿಕೆ 'ಲಾಲಾಜಿ ಲಡ್ಡು ದೇ' ಅನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಓದಿದರು. ಅನಂತರ ಪದ್ಯದ ಪೋಸ್ಟರ್‌ನಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚಲು ಹೇಳಿದರು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಫಲಕ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಓದುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಆಸಕ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶಿಕ್ಷಕಿ ಕ್ರಿಯಾನ್ಗಳನ್ನು ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದೆ ಇರಿಸಿದರು.

ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ಪದ್ಯದ ಭತ್ತಿಪತ್ರದಲ್ಲಿನ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಶುರು ಮಾಡಿದರು ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರು. ಒಂದು ಮಗು ಇನ್ನೊಂದು ಮಗುವಿಗೆ ಹೇಳಿತು - 'ನೀನು ಲಡ್ಡುಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚು ನಾನು ಲಾಲಾಜಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚುತ್ತೇನೆ'. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಕ್ಷಕಿಯರು ಮಧ್ಯಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದರು, 'ನೋಡಿ, ನೀವೆಲ್ಲ ಸರದಿ ಪ್ರಕಾರ ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಒಬ್ಬರು ಲಾಡುವಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚಲ. ಕೆಲವರು ಲಾಲಾಜಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚಲ. ಮೂರನೇ ಮಗು ಲಾಲಾಜಿಯ ಕುರ್ತಾಕ್ಕೆ ಹಾಕಲ. ನಾಲ್ಕನೇ ಮಗು ಅವರ ತಲೆಗೂದಲಿಗೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಮಗು ಅವರ ಮೀಸೆಗೆ ಹಚ್ಚಲ.' ಮಕ್ಕಳು ಮೀಸೆ ಎಂಬ ಪದ ಕೇಳುತ್ತಲೇ ಜೋರಾಗಿ ನಕ್ಕರು.

ಹುಡುಗಿಯೊಬ್ಬಳು ತಕ್ಷಣ ಕಪ್ಪು ಕ್ರಿಯಾನ್ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಲಾಲಾಜಿಯ ಕೂದಲಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚಲು ಶುರುಮಾಡಿದಳು. ಅವಳು ಮುಗಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಎರಡನೆಯ ಮಗು ಕುರ್ತಾಕ್ಕೆ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚಲು ಆರಂಭಿಸಿತು. ಮೂರನೆಯ ಮಗು ಲಾಡುಗಳಿಗೆ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿತು. ಈಗ ಲಾಲಾಜಿಯ ಮೀಸೆಯ ಸರದಿ ಬಂತು. ಅದಕ್ಕೂ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಕಡಿಮೆ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಕದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಚಿತ್ರಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ತುಂಬಿದರು.

ಶಿಕ್ಷಕಿ ಒಂದು ಮಗುವಿಗೆ ಎದ್ದು ನಿಂತು ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೋಡಿ ಹಿಡಿಯಲು ಹೇಳಿದರು. ಅನಂತರ ಪದ್ಯದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಕ್ಷರದ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಆಕೆ ಪದ್ಯವನ್ನು ಓದಿದರು. ನಂತರ ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಕವಿತೆ ಓದಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಲಾಯಿತು. 3ನೇ ತರಗತಿಯ ಮಕ್ಕಳೂ ಪದಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಇರಾಡೆ ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಈ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಓದಲು ಬರುತ್ತಿರಲಲ್ಲ. ಕೆಲ ಹೊತ್ತಿನ ನಂತರ ಶಿಕ್ಷಕಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ಮಗು ಲಾಲಾಜಿಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಲಾಡು ಕೊಡಲು ಕೇಳಿತು?'
ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ನಾಲ್ಕು'
ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ಇಲ್ಲ, ಒಂದು'
ಪದ್ಯದ ಪೋಸ್ಟರ್‌ಅನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನೋಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಅವರಿಗೆ ಸರಿಯುತ್ತರ ಸಿಕ್ಕಿತು.

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲ ಲಾಲಾಜಿ ಅಂತಾ ಯಾರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ನಮ್ಮ ಭಾವನನ್ನು'

ಉತ್ತರ ಪುನರಾವರ್ತನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶಿಕ್ಷಕಿ ಹೇಳಿದರು, 'ಹೌದು, ಭಾವ ಅಥವಾ ಅಳಿಯನನ್ನು ನಾವು ಲಾಲಾಜಿ ಅಂತ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ಮಾರುವ ಸೇಲ್‌ಜಿಯನ್ನು ಲಾಲಾಜಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ಮಗು ಲಾಲಾಜಿಯನ್ನು ಏನೆಂದು ಹೊಗಳುತ್ತದೆ? ಯಾರಿಂದಾದರೂ ನಿಮಗೆ ಏನಾದರೂ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ನೀವು ಹೀಗೆ ಹೊಗಳುತ್ತೀರಾ?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಹೌದು, ನಾವು ನಮ್ಮ ಅಮ್ಮನನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತೇವೆ. ನಾವು ನಮ್ಮ ಅಜ್ಜಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತೇವೆ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ತಂದೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತೇವೆ.'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಗಳುತ್ತೀರಿ?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಅಮ್ಮ ನೀನು ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಾಮೂನು ಮಾಡ್ತೀಯೆ ಅಂತ'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ನಿಮ್ಮ ಅಜ್ಜಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಗಳುತ್ತೀರಿ?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಅಜ್ಜಿ, ನೀವು ಭಜನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತೀರಿ. ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಖುಷಿಯಾಗುತ್ತದೆ.'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲಾಡು ಮತ್ತು ಜಾಮೂನು ಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಅಮ್ಮ'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ಹಾಗಾದರೆ ಲಾಲಾಜಿ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲಾಡು ಯಾರು ಮಾಡಿರಬಹುದು?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಬಹುಶಃ ಅವರ ಹೆಂಡತಿ.'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ಲಾಲಾಜಿಯನ್ನು ಮಗು ಹೇಗೆ ಹೊಗಳಿತು?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಮಗು ಅವರ ಮೀಸೆಯನ್ನು ಹೊಗಳಿತು'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ಹಾಗಾದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಮೀಸೆ ಇರುತ್ತದೆ?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಗಂಡಸರಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ.'

ಶಿಕ್ಷಕಿ: 'ಗಂಡಸರಿಗೆ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಮೀಸೆ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿತ್ತೀರಾ?'

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: 'ಹೌದು, ಸಿಂಹ, ಬೆಕ್ಕು ಮತ್ತು ಇಲಗಳಿಗೂ ಮೀಸೆಗಳಿವೆ.'

ಆಗ ಅಲ್ಲೊಂದು ಮೆಲು ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿ ಬಂತು, 'ಕೆಲವು ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಇದೆ.' ಕೆಲ ಹೊತ್ತಿನ ಹಿಂದೆ ಲಾಲಾಜಿ ಮೀಸೆಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಿಂದಲೇ

ಬಣ್ಣ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಮಗುವಿನಿಂದ ಈ ಉತ್ತರ ಬಂತು. ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳು ಜೋರಾಗಿ ನಕ್ಕರು.

'ಯಾರಾದರೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಮೀಸೆ ಇರುವುದನ್ನು ನೀವು ನೋಡಿತ್ತೀರಾ?'

ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮೌನವಾದರು. ಕೆಲವು ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಮೀಸೆ ಇರುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ದಪ್ಪ ಮೀಸೆ ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ನೋಡಿತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಒಂದಷ್ಟು ಮಕ್ಕಳು ಹಿಂಜರಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದರು.

ದೇಹದಲ್ಲ ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯಲು ಹಾರ್ಮೋನು ಕಾರಣವೆಂದು ಇದು ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಗಂಡಸರಿಗೆ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇದೆಯೆಂದು ಶಿಕ್ಷಕಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ನಾವು ಈಗ ಚರ್ಚೆಯ ಆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣಿಸಿತು. ಆದರೆ ಆ ದಿನದ ತರಗತಿ ಮುಗಿಯಿತು. ನಮಗೆ ಮತ್ತು 4ನೇ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಲವು ಭಾಷಾ ಕಲಿಕೆಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಪದ್ಯದ ಭಿತ್ತಿಫಲಕದಿಂದ ಮತ್ತೇನು ಕಲಿಯಬಹುದು ಎನ್ನುವುದು ನನಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ದಿನ ನಾವೇನನ್ನೋ ಮರೆತೆವು ಎಂದು ನನಗೆ ಅನ್ನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಏನನ್ನು ಎಂದು ಬೋಟ್ಟು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ.

2005ಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲನ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪಠ್ಯಕ್ರಮ ಚೌಕಟ್ಟಿನ (ಎನ್.ಸಿ.ಎಫ್) ಪುಸ್ತಕಗಳೆಲ್ಲ ಅಂಗ ಆಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿವೆ. ಪಾಲಾಭ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲ ಭಾರೀ ಪೂರ್ವಗ್ರಹಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲ ಪುರುಷ ಬರಹಗಾರರ ಪಾರಮ್ಯವಿದೆ. ಅಂತಹ ಪುಸ್ತಕಗಳ ವಸ್ತು ಕೂಡ ಪುರುಷ ಕೇಂದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಹೆಚ್ಚಿನಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಗಳು ಮಹಿಳೆಯನ್ನು ತಾಯಿ, ಸಹೋದರಿ ಅಥವಾ ಗೃಹಿಣಿಯೆಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತವೆ. ಗಂಡಸರನ್ನು ಕುಟುಂಬದ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ದುಡಿಯುವವರು ಅಥವಾ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯುತ ಪಾತ್ರದಲ್ಲ ಇರುವವರು ಎಂಬಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲ ಆಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ನಾನು ನನ್ನ ಗೆಳತಿಯೊಬ್ಬಳೊಡನೆ ಈ ಅನುಭವವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಂಡೆ. ಅವಳು ಇದೇ ಲಾಲಾಜಿ ಕವಿತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ಮಾತನಾಡುವಾಗ, ಲಾಲಾಜಿಗೆ ಹೊಟ್ಟಿನೋವು ಬಂದಿದೆ ಎಂದೂ ಲಾಲಾಜಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಳು. ಹಾಗೆ ಲಾಲಾಜಿಯ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕವಿತೆಯನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ವಾಚಿಸಲು ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳು ತತ್ಕ್ಷಣ ಲಾಲಾಜಿಯಿಂದ ಲಾಲೈನ್ (ಲಾಲಾಜಿಯ ಪತ್ನಿ)ಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗದೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಲಾಲಾಜಿಗೆ ಹುಷಾರಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವರ ಮಗ ಅಂಗಡಿ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳು ವಾದಿಸಿದರು. ಬದಲಾದ ಪದ್ಯದ ಪೋಸ್ಟರ್ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ನಾನು ಇಲ್ಲಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ನಾನು ಹೊಸದಿಕ್ಕಮ್ಮೇ ಪಡೆದೆ.

ಅಂಗ ಆಧಾರಿತ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಕಿಯರ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಎಂದು ನಾನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಠ್ಯಕ್ರಮ 2009 (National Teacher Education Curriculum 2009 -NCFTE 2009) ಕೂಡಾ ಇದನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು.

‘ಶಿಕ್ಷಕಿಯರು ಪಠ್ಯಕ್ರಮದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸಾಗಿದಂತೆ ಮತ್ತು ಕಲಿಕೆಯ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಮುಂದುವರಿದಂತೆ, ಮೇಲಿನ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಹೋದ ಹಾಗೆ (ಆಂಗ್ಲ, ಶಾಂತಿ, ಸುಸ್ಥಿರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ) ಮಕ್ಕಳೂ ನಿಜ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ ಪಠ್ಯಕ್ರಮ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸುವ ಕೌಶಲಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತಾರೆ -

ಎನ್.ಸಿ.ಎಫ್.ಐ.ಇ - 2009, ಪುಟ 14, ನ್ಯಾಷನಲ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಫಾರ್ ಏಜೆಡ್ ಎಜುಕೇಶನ್, ನವದೆಹಲಿ.

ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ನಂತರ ನಾನು ಬೇಡಾ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹೋದೆ. ಲಾಲಾಜಿಯ ಪದ್ಯದ ಪೋಸ್ಟರ್‌ನೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮುಂದೆ ನಿಂತೆ. ಕಳೆದ ಬಾರಿ ನಾವು ಬಣ್ಣಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಪದಗಳ ಕುರಿತಾದ ಕೆಲವು ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೆವು. ನಾವು ಚರ್ಚೆ ಮುಂದುವರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆವು. ಇಬ್ಬರು ಅಧ್ಯಾಪಕರೂ ನನ್ನ ಜತೆಗೆ ಇದ್ದರು.

ಲಾಲಾಜಿಗೆ ಅನಾರೋಗ್ಯ ಬಂದು ಅವರ ಪತ್ನಿ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವಂತಿದ್ದರೆ ಏನಾಗುತ್ತಿತ್ತು? ಈ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ನಾವು ಚರ್ಚೆ ಆರಂಭಿಸಿದೆವು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಈ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲು ತಯಾರಿರಲಿಲ್ಲ.

ಶಿಕ್ಷಕಿ: ‘ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ದಿನಸಿ ಅಂಗಡಿಗಳಿವೆ?’

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: ‘ಮೂರು ಅಂಗಡಿಗಳಿವೆ.’

ಶಿಕ್ಷಕಿ: ‘ಅವುಗಳನ್ನು ಯಾರು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ?’

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: ‘ಇಂತಿಂಥ ಅಂಕಲ್‌ಗಳು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ’ (ಅಂದರೆ, ಗಂಡಸರು ಈ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ)

ಶಿಕ್ಷಕಿ: ‘ಹೆಂಗಸರೂ ಈ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾರಾ?’

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು: ‘ಇಲ್ಲ’

ಒಬ್ಬಳು ಹುಡುಗಿ: ‘ನಮ್ಮದೊಂದು ದಿನಸಿ ಅಂಗಡಿ ಇದೆ. ನಮ್ಮ ತಂದೆ ಹೊಲಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಅಥವಾ ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಕೆಲ ಕಾಲ ನಮ್ಮ ಅಮ್ಮ ಅಂಗಡಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.’

ಇದರರ್ಥ ಇಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರವೇನಿದ್ದರೂ ಗಂಡಿಗೆ ವಿರಾಮ ಕೊಡುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಅಲ್ಲ ಅವಳದ್ದೇನಿದ್ದರೂ ಅಂಗಡಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಜೋಪಾನ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಅಂಗಡಿಯವನ ಗೈರು ಹಾಜರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಗಂಟೆಯ ಹೊತ್ತು ಮಾರಾಟವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

‘ಯಾವ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಗಂಡಸರು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಯಾವ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಹೆಂಗಸರು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ?’ ಎಂದು ಶಿಕ್ಷಕಿ ಕೇಳಿದರು.

ದಿನಸಿ ಅಂಗಡಿ, ಕ್ಷೌರಿಕರ ಅಂಗಡಿ, ಚಪ್ಪಲ ಅಂಗಡಿ, ಗೊಬ್ಬರ-ಬೀಜದ ಅಂಗಡಿ, ಬಟ್ಟೆ ಅಂಗಡಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗಂಡಸರು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಉತ್ತರಿಸಿದರು. ಹೆಚ್ಚಿನ ಎಲ್ಲ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಗಂಡಸರಷ್ಟೇ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ನಂಬಿಕೆ. ಮೇಕಪ್, ತರಕಾರಿ, ಬ್ಯೂಟಿ ಪಾರ್ಲರ್ ಮತ್ತು ಹೂ-ಬಿಲ್ಲಪತ್ರ-ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಅಂಗಡಿ (ಇವೆಲ್ಲ ನರ್ಮದಾ ನದಿ ತೀರದಲ್ಲಿನ ಅಂಗಡಿಗಳು) ಅಂತಹ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೆಂಗಸರು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ.

‘ಎಲ್ಲ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಹೆಂಗಸರೇ ನಡೆಸಿದರೆ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲವೇ?’ ಎಂದು ಶಿಕ್ಷಕಿ ಕೇಳಿದರು.

ಎಲ್ಲ ಅಂಗಡಿಗಳಿಲ್ಲ ಹೆಂಗಸರೇ ಇದ್ದರೆ, ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುವುದು ಹಿತ ಅನ್ನಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಹೆಂಗಸರೇ ಕಾಣಿಸಿಯಾರು ಎನ್ನುವುದು ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮಾತು.

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲ ಮೂಡಿತು. ನಾವು ನಮ್ಮ ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಮುಂತಾದವರ ಜೊತೆಗೆ ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಪುನಃ ಕೇಳಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅಂಗಡಿಯಿಲ್ಲದವರು ಗಂಡಸರಾಗಿದ್ದರೇ ಹೆಂಗಸರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದೊಂದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸ.

ಇದರಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಸಮಸ್ಯೆ ಏನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಹೇಳಿದರು. ‘ನಮಗೆ ಅಂಗಿ ಮಾತ್ರ ಖರೀದಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿದೆ ಎಂದಾದರೆ ಅಂಗಡಿಯವರು ಗಂಡಸರಾದರೂ ಹೆಂಗಸರಾದರೂ ತೊಂದರೆ ಇಲ್ಲ’ ಎಂದು ಒಂದು ಮಗು ಹೇಳಿತು.

ಆದರೆ ಒಂದು ಮಗುವಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಅಂಗಡಿಯವರು ಹೆಂಗಸರು ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಅಷ್ಟೇನೂ ಹಿತ ಅನ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಏನು ಸಮಸ್ಯೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆತ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತುಂಬಾ ಹೊತ್ತಿನ ನಂತರ ಆತ ಹೇಳಿದ, ‘ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಮ್ಮಂದಿರೇ ನಡೆಸಿದರೆ ತಂದೆಏನು ಮಾಡುವರು’.

ಶಿಕ್ಷಕಿ: ‘ತಂದೆ’ ಹೊಲದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು, ಮನೆಗೆಲಸ, ಅಡುಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವರು.’

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ‘ತಂದೆಗೆ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.’

ಶಿಕ್ಷಕಿ: ಅವರು ಅಡುಗೆ ಕಲಿಯುವರು. ಗುಡಿಸುವ ಮತ್ತು ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ತಿಳಿದಿರುವ ಗಂಡಸರು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಾ?’

ಮಕ್ಕಳು ಎರಡು ಉದಾಹರಣೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಅವರೆಲ್ಲ ಹೆಂಡತಿಯರನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಗಂಡಸರಾಗಿದ್ದರು.

ಶಿಕ್ಷಕಿ: ಹೆಂಗಸರು ಮತ್ತು ಗಂಡಸರು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಗಳು ಏಕೆ ಬೇರೆಬೇರೆ?

ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ (ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾ): ‘ಕೆಲ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ’.

ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ದೇಹ ದುರ್ಬಲ ಎನ್ನುವುದು ನಮ್ಮ ತಪ್ಪು ಕಲ್ಪನೆ ಎಂದು ಶಿಕ್ಷಕಿ ಹೇಳಿದರು. ಮಹಿಳೆಯರು ಟ್ರಾಕ್ಟರ್

ಓಡಿಸಬಲ್ಲರು, ಟ್ರಕ್, ರೈಲು ಅಥವಾ ವಿಮಾನ ಚಲಾಯಿಸಬಲ್ಲರು. ಕೇವಲ ಐದು ಮಂದಿ ಶಿಕ್ಷಕಿಯರು ಶಾಲೆ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವಕಾಶ ಸಿಗಬೇಕು.

ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಲಾಲಾಜಿ ಪೋಸ್ಟರ್ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದೆವು. ಲಾಲಾಜಿ ಕೈ ಚಾಚಿ ನಮಗೆ ಮೂವರಿಗೂ ಲಾಡು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎನಿಸಿತು.

ಆ ದಿನ ಲಾಲಾಜಿಯ ಭತ್ತಿಪತ್ರ ಮಹಿಳೆಯರ ಉದ್ಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡಲು ಅವಕಾಶ ಒದಗಿಸಿತು. ಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸಿದ್ಧ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು. ಗಂಡಸರು ಅಂಗಡಿ ನಡೆಸುವುದನ್ನು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನೋಡಿ ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹೆಂಗಸರು ಅಂಗಡಿ ನಡೆಸಬಲ್ಲರು ಎಂಬ ಯೋಚನೆಯೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಹಿತ ಎನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷಕ್ಕಾದರೂ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಮ್ಮ ಅಂಗಡಿ ನಡೆಸಲು

ಶುರು ಮಾಡಿದರೆ ಅಷ್ಟ ಏನು ಮಾಡಿಯಾನು ಎನ್ನುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ಯೋಚಿಸಲು ತೊಡಗುತ್ತಾರೆ.

ಇದಾದ ನಂತರವೂ, ಈ ಪೋಸ್ಟರ್‌ನ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳು ಇವೆ. ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳು, ಮಾಣಿಗಳು ಲಾಲಾಜಿ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಕೆಲಸ, ಅವರ ಸಂಬಳ, ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನು ಲಾಲಾಜಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಚರ್ಚಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಲಾಲಾಜಿಯ ಮೀಸೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಮೂಲಕ, ಲಾಡು ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಲಾಲಾಜಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಳಸುವವರೆಗೆ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಶೋಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪದ್ಯದ ಭತ್ತಿಪತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಭಾಷಾ ಬೋಧನೆಗೆ ಸೀಮಿತ ಅಲ್ಲ. ಅವು ಅನೇಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.

ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು

ಹೋಲಿಂಗಾಬಾದ್‌ನ ಖೇಡ್ಲಾದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಕಾರಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯ ಶಿಕ್ಷಕಿಯರಾದ ಪ್ರಗ್ಯಾ ಶರ್ಮ ಮತ್ತು ಕಲಾ ಮೀನ ಅವರಿಗೆ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಇವರು ಮಕ್ಕಳ ಜೊತೆ ಸಂವಾದ ನಡೆಸಲು ತುಂಬು ಸಹಕಾರ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ನಂದಾ ಶರ್ಮ ಏಕಲವ್ಯದ ಜಶ್-ಎ-ತಾಲೀಮ್ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಬ್ಲಾಕ್ ಸಂಯೋಜಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೋಲಿಂಗಾಬಾದ್‌ನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ. nanda.nanda.sharma@gmail.com

ಅನುವಾದ: ಬಾಲಕೃಷ್ಣ ಹೊಸಂಗಡಿ | ಪರಿಶೀಲನೆ: ನಾಗಮಣಿ ಎಸ್.ಎನ್.